

Színház, dráma, irodalom

Tartalom

ELŐSZÓ	5
PROLÓGUS	11
Bertók László: Hét gesztenyefa	13
I. TEXTOLÓGIA ÉS FILOLÓGIA	15
Pap Balázs: A <i>Hoffgreff-énekeskönyv</i> és a kéziratos hagyomány	17
Tüskés Gábor: A Mikes-kutatás kérdéseihez I.	43
Debreczeni Attila: Genetikus szöveg és szövegcsalád	54
Demeter Júlia: Egy falusi borbély kalandos utazása – prózában és dalban	58
Devescovi Balázs: Eötvös József születési ideje és helye: ami biztos, ami valószínű és ami biztosan nem	71
Merényi Annamária – Tóth Sándor Attila: Kézirat- és levéltári források Ungvárnémeti Tóth László életrajzához	82
II. SZÍNHÁZ- ÉS DRÁMATÖRTÉNET	95
Bartók István: Egy színműíró grammatikus a 16. században: Leonhard Culmann	97
Knapp Éva: A magyar történelem azonos eseményei a német és magyar jezsuita színpadon: Szent István	106
Kilián István: Eisenberg reprezentatív, zenés gyermekelőadása Eperjesen	122
Borbély Szilárd: A vén kalmár és a felesége	137
Czibula Katalin: Gessner-drámák Kazinczy fordításában	147
Dörgő Tibor: Kisfaludy Károly-émlékelőadások a pesti Nemzeti Színházban (1844–1901)	163
Somorjai Eszter: Amikor fellibben a függöny. Kukucskálás Vörösmarty Mihály <i>A fátyol titkai</i> című vígjátékában	177
Patonai Anikó Ágnes: A shakespeare-i drámodell győzelme az arisztotelészi felett. Jókai Mór: <i>Dózsa György</i>	188
P. Müller Péter: Petőfi Sándor versben élő színháza	201
Rosner Krisztina: A csend mint (el)hallgatás Csehov drámáiban	212

Knapp Éva

A magyar történelem azonos eseményei a német és a magyar jezsuita színpadon: Szent István

A német jezsuita színpadon előadott magyar történelmi tárgyú iskoladrámák¹ összevetését a magyarországi jezsuita darabokkal indokolja a kora újkori jezsuita színház nemzetközi tájékozódása, a drámatémák, szövegek és programok kiterjedt csereforgalma, valamint a darabok túlnyomó többségének latin nyelvűsége.² Az e kérdések iránti érdeklődés kezdetét jelzi, hogy a magyarországi jezsuita iskolai színjátszás forrásait összegyűjtő³ Staud Géza 1988-ban összevetette a magyar és a német jezsuita iskolai színpad török tárgyú darabjait, s felhívta a figyelmet néhány fontos különbségre.⁴

Első lépésben újraolvastam a magyar és a német jezsuiták által előadott azonos témájú darabok forrásanyagát, s igyekeztem megtalálni az összevethető cselekményelemeket, motívumokat. A következő lépésben kidolgoztam a forráscsoportok kiválasztásának szempontjait. A kiválasztásban a tárgy azonossága mellett a darabok szerkezetét és a cselekmény menetét vettem figyelembe elsősorban. A Szent István darabok összevetésében vizsgálni fogom az előadások körülményeit, az aktualizálás és a színrevitel módját, a felhasznált forrásokat, a

¹ TÜSKÉS Gábor, KNAPP Éva, *Magyar történelmi tárgyú iskoladrámák a német jezsuita színpadon*, ItK, 111(2007) 343–387; Gábor TÜSKÉS, Éva KNAPP, *Die ungarische Geschichte im lateinischen Jesuitendrama des deutschsprachigen Kulturraums*, Archivum Historicum Societatis Iesu, Vol. 78, Fasc. 155(January-June 2009), 57–120; KNAPP Éva, TÜSKÉS Gábor, *Magyar történelmi tárgyú iskoladrámák a német jezsuita színpadon* = UŐK, *Sedes Musarum: Neolatin irodalom, tudománytörténet és irodalomelmélet a kora újkori Magyarországon*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009, 301–343, 409–428.

² Ruprecht WIMMER, *Neuere Forschungen zum Jesuitentheater des deutschen Sprachbereiches: Ein Bericht (1945–1982)*, Daphnis, 12(1983), 585–692, itt: 597–598.

³ STAUD Géza, *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai*, I–III, 1561–1773, Bp., 1984–1988; H. TAKÁCS Marianna, *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai*, IV, *Mutatók*, Bp., MTA Könyvtára, 1994.

⁴ Géza STAUD, *Die Türkenkriege auf der Schulbühne der Jesuiten (1683–1700)* = *Laurus Austriaco-Hungarica*, Hrsg. Béla KÖPECZI, Andor TARNAI, Budapest – Wien, Akadémiai – Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1988, 181–192; vö. továbbá HOPP Lajos, *Bécs és Buda felszabadítása a lengyel iskoladrámákban* = *Iskoladráma és folklór: A noszvajai hasonló című konferencián elhangzott előadások*, szerk. PINTÉR Márta Zsuzsanna, KILIÁN István, Debrecen, Ethnica Alapítvány, 1989 (Folklór és Etnográfia), 67–79.

darabok szerkezetét, szereposztását, cselekményét, jelentésbeli sajátosságait és egymáshoz fűződő viszonyát.

Szent István legyőzi Kupát, Bécs 1626 – Pozsony 1688

A tanévzáró vizsgák végén, 1626. június. 21–22-én Bécsben adták elő a *Der Heilige Stephanus erster Apostolischer König in Ungern*⁵ című, ismeretlen szerzőjű⁶ darabot. Az előadást II. Ferdinánd császár és frissen magyar királlyá koronázott fia, III. Ferdinánd tiszteletére két részben, két egymást követő napon mutatták be. Az előadás körülményei és alkalma ehhez hasonló volt hatvankét évvel később Pozsonyban, ahol szintén tanévzáró előadásként mutatták be az I. József magyar királlyá koronázását követő évben (1688) I. Lipót császár, Eleonóra császárné és fiuk, I. József tiszteletére, egyúttal a török kiűzését is ünnepeelve a *Filius viva imago paternae pietatis, et gloriae, id est D. Stephanus Ungariae rex*⁷ című darabot. A pozsonyi darab szerzője sem ismert. Ugyanakkor tudjuk, hogy az előadás évében a pozsonyi jezsuiták rektora a „magyar Ciceró”-ként emlegetett, teológiai és egyháztörténeti munkásságáról ismert Cseles Márton volt, s az iskola előjárója (praefectus scholarum), valamint a könyvtáros tisztségét az ugyancsak írói tevékenységet folytató Kereskényi István töltötte be. Ismeretes továbbá, hogy az előadás évében a principistákat és a parvistákat oktató magister, Ugroczy Pál feladatköréhez tartozott a színházi ügyek gondozása.⁸ Ugroczy bécsi és gráci tanulmányi éveit követően életének huszonkilencedik évét töltötte Pozsonyban.⁹ Mindkét előadás ajándékosztó ludus caesareus volt, s mindkét darabot különösen nagy pompával adták elő. Pozsonyban a felújított színpadon játszották a darabot, melyet a korábbi kutatás „az egyik legsikerültebb magyar történelmi drámá”-nak nevezett.¹⁰ Mindkettő zenés darab volt; a

⁵ A darab német nyelvű programja: *Der Heilige Stephanus erster Apostolischer König in Ungern*, Bécs, Mattheus Formica, [1626].

⁶ A bécsi jezsuita kollégiumban tevékenykedő tanárok névsora 1626-ból nem áll rendelkezésre. 1625-ben több magyar jezsuita is oktatott Bécsben, így például Vásárhelyi Dániel és Makó István; irodalmi tevékenység azonban nem köthető sem az ő, sem a többi tanár nevéhez. Ladislaus LUKÁCS, *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I.*, II (1601–1640), Roma, Institutum Historicum S. I., 1982, 282–284.

⁷ A darab latin nyelvű programja: *Filius viva imago paternae pietatis, et gloriae, id est D. Stephanus Ungariae rex*, Nagyszombat, Johannes Christophorus Beck, Typis Academicis, [1688].

⁸ „Professores scholarum [...] M. Paulus Ugroczy, principista et parvista, habet curam rerum comicarum, et pauperum studiosorum.” LUKÁCS, *Catalogi, i. m.* (6. jegyzet), V (1684–1699), Roma, 1990, 210–211. 1688-ban Pozsonyban a jezsuiták összesen hat előadást vittek színre, közülük kettő Szent Istvánról szólt. E két dráma szövegének egymáshoz való viszonya ismeretlen. Az 1688. február 16-án előadott Szent István-darabnak nem maradt fenn sem a szövege, sem a programja; mindössze annyit lehet tudni róla, hogy ezzel is a tíz éves új magyar királyt köszöntötték. STAUD, *i. m.* (3. jegyzet), I, 378–380.

⁹ Ladislaus LUKÁCS, *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773)*, Pars III, Roma, 1988, 1744.

¹⁰ VARGA Imre, PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Történelem a színpadon: Magyar történelmi tárggyú*

pozsonyi előadás zenéjét a nyomtatott program címlapjának tanúsága szerint Ferdinand Tobias Richter császári orgonista, udvari zenész komponálta.¹¹

A két frissen megkoronázott magyar király, III. Ferdinánd és I. József tiszteletére kézenfekvőnek tűnhetett drámát bemutatni királyi elődjükről, Szent Istvánról. A vele kapcsolatos történelmi események felidézése lehetővé tette az aktualizálást, s jól illeszkedett a Habsburg uralkodók magyar trónnal kapcsolatos legitimációs gondolatrendszerébe.¹² A programok szerint mindkét dráma hangsúlyozta az apa és fiú, Géza és István történelmi szerepét, mely szerint a fiú folytatja, beteljesíti és győzelemre viszi atyja elképzeléseit. A darabokat az előbeszéd (*Vorredt*, 1626), illetve az argumentum és a prologus (1688) tanúsága szerint a „jelenre” vonatkoztatták: II. Ferdinánd törekvéseit III. Ferdinánd révén, I. Lipótét I. Józseftől remélték kiteljesíteni a jezsuiták. A két program jelenre történő utalásai szerint 1626-ban II. Ferdinándra Géza, III. Ferdinándra Szent István,¹³ 1688-ban I. József Szent István alakját vetítették rá.¹⁴ Az apa-fiú kapcsolaton belül további azonosság, hogy István éppúgy még apja életében lett király, mint III. Ferdinánd és I. József, akik nem csupán az apai törekvések követőinek, hanem Géza fejedelem és Szent István király méltó örököseinek és Magyarország megújítóinak tekintették magukat.¹⁵

Mindkét dráma főhőse a keresztény hitet védelmezi a pogánysággal szemben. Tárgyuk Szent István győzelme a pogány herceg és nemzetségfő, Koppány (= Kupa, Cupa) fölött. Az argumentum végén megjelölt források közül kettő szintén egyezik: a Hartvik-féle Szent István legenda,¹⁶ valamint Bonfini *Rerum Ungaricarum decades*-e.¹⁷

iskoladrámák a 17–18. században, Bp., Argumentum, 2000 (Irodalomtörténeti Füzetek, 147), 67.

¹¹ „Musices Compositore D. Ferd. Tobia Richter, Sac. Caes. Majest. Cam. Et Aulae Organista.”

¹² KNAPP Éva, „Gyönyörű volt szál alakja”: *Szent István király ikonográfiája a sokszorosított grafikában a XV. századtól a XIX. század közepéig*, Bp., Borda Antikvárium, 2001, 49–51.

¹³ „Durch Gesam Ferdinandus II. durch Stephanum Ferdinandus III. verstanden were” = *Der Heilige Stephanus*, i. m. (5. jegyzet), A_{2v}.

¹⁴ [Josephus I.] „sub schemate D. Stephani e Theatro vaticinabumur” = *Filius viva imago*, i. m. (7. jegyzet), *Argumentum*.

¹⁵ Néhány párhuzamosan értelmezhető szövegrészlet: 1626 – „bey lebzeiten seines Herrn Vatters mit Königlicher Kron gezieret worden beflaissiget sich des newgepflantzte und jetzt angehende Christenthumbs zuvernewern [...]”, A_{1v}; Az előbeszédben Fama festőt és szobrászt hív elő, hogy megörökítse Géza és István alakját, ami példa a jelenhez – „Disen Abriss auffß beste zutreffen wird ein Muster vor allen vorgehenden Kaysern genohmen”, majd ezt követően Astraea felmutatja II. és III. Ferdinánd képmsát, A_{2v}; „kein unterschied zwischen den vorigen unnd jetzigen lobreichen Hertzogen und Potentaten erscheine”, A_{2r}; *Der Heilige Stephanus*, i. m. (5. jegyzet); 1688 – „Filius viva imago Paternae Pietatis, et Glorïae” cím; „Claras nobis Pietatis et Glorïae Paralellas in eodem Divo Stephano [...]” X_{1v}; *Filius viva imago*, i. m. (7. jegyzet).

¹⁶ 1626: „Die Histori wird weitleunffiger von [...] Glaubwürdigen beschriben / als Cartuitio dem Bischoff [...]”; 1688: „Chartuitius in Vita S. Stephani”.

¹⁷ 1626: „[...] Bonfinio in den Ungerischen Geschichten. Dec. 2. lib. 1.”; „1688: „Ita Bonfinius *Rerum Ungaricarum* Decade 2. cap. 1.” A tartalom ismertetése végén 1626-ban még két további

A két dráma szerkezeti tagolása a következő:

Bécs 1626	Pozsony 1688
1. nap:	
Vorred	Prologus
Actus I. scena 1–8	Actus I. scena 1–7
	Chorus primus
Actus II. scena 1–5	Actus II. scena 1–8
Intermedium	
Actus II. scena 6–10	
	Chorus secundus
Actus III. scena 1–2	Actus III. scena 1–6
2. nap:	
Vorred des Andern Tags	
Actus III. scena 3–10	
Actus IV. scena 1–5	
Actus V. scena 1–2	
Chorus Junonis	Epilogus
Actus V. scena 3–5	

Az 1626. évi bécsi előadás szerkezetét tudatosan megszakították és mintegy meghosszabbították a második felvonás közepére illesztett intermediummal, továbbá a második napi előbeszéddel és az ötödik felvonásba iktatott kóruossal. Az 1688-as pozsonyi előadás szerkezete szabályosabb és egyszerűbb ennél. Lényeges, de a tárgyat nem érintő különbség, hogy 1626-ban a mitológiai és a kereszténység történetéhez tartozó mennyei alakok mintegy együtt játszanak a történeti szereplőkkel, míg 1688-ban nincs ilyen keveredés: a történelmi játék három felvonásban került színre, melyek közé két kórus – 1.: menekülés az égő Trójából, 2.: gigászok harca – ékelődik. Az uralkodóház dicsérete és az ajándékozás 1626-ban a Chorus Junonis-ban, 1688-ban az epilógusban kapott helyet.

A két darab szereposztása csak hozzávetőlegesen vethető össze, mivel az 1626. évié nem ismert. 1626-ban a program szerint mindössze hat történelmi szerep volt: Géza, István, Kupa, Adalbert, Asztrik és a bolgár Bessus. A mitológiai szerepek száma minimálisan húsz, az úgynevezett mennyei alakoké öt: Szent

forrásra történik hivatkozás az „und anderen” megjegyzéssel. 1688-ban is két további művet említenek, melyekben a történet olvasható. A további hivatkozások mindkét esetben figyelembe veszik az adott nyelvterülethez tartozó irodalmat. Így 1626-ban („Leone Ostiensi in der Chronicken Casino im 2. Buech im 79. Cap.” – Leone Ostiense, *Chronica monasterii Casinensis*, modern szövegkiadása: *Die Chronik von Montecassino*, ed. H. Hoffmann, *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores* 34, Hannover 1980; „Surio Tom. 4.” – Laurentius Surius, *Vitae Sanctorum*). 1688-ban Inchofer Menyhért *Annales Ecclesiastici Regni Hungariae* (Roma 1644) („ad Annum Christi 999”) és Thuróczy János *Chronica Hungarorum* (Augsburg, Brünn 1488) című munkáját hivatkozzák.

István első mártír, Szent Márton, Isteni Providencia, Örangyal, Szűz Mária. Pozsonyban a szintén kevés számú történeti szereplőt (István, Kupa, Wencellin, Asztrik) csoportos szerepek (István és Kupa lovagjai, udvarnokok, követek, keresztények, a hit ellenségei, foglyok, felderítők), geniusok (az István által alapított püspökségek geniusai, III. Ferdinánd geniusai) és énekes mitológiai alakok (összesen tíz) egészítették ki.¹⁸ Ezek a szereposztásbeli különbségek a két darab eltérő módú színrevitelére vezethetők vissza. Míg 1626-ban a történelmi tárgy hangsúlyozottan példázat (Muster) értéke magyarázza a mitológiai és a mennyei szerepek túlsúlyát. 1688-ban az elvont szerepek a műfajban szokásos módon kísérték a középpontba helyezett történelmi tárgyat.

A programok alapján jól összevethető a két darab cselekménye. Míg a mitológiai elemekkel bővített, két napra elosztott bécsi előadás színre vitte a Hartvik-legenda több epikus elemét (Adalbert neveli Istvánt, Asztrik koronát kér Rómában, István megkoronázása, a bolgárok legyőzése, István alamizsnálkodása a szakálltépés jelenetével,¹⁹ országfelajánlás Szűz Máriának), s ebben a tágabb összefüggésben hangsúlyozta Koppány legyőzésének történetét, Pozsonyban Koppány legyőzésén kívül az erdélyi Gyula leverése az egyetlen további történeti mozzanat. A két darab szoros összetartozását bizonyítja az is, hogy a Koppány legyőzésére vonatkozó cselekményrészek mindkét előadásban azonos módon és sorrendben kerültek színre:

Bécs 1626

Koppány ellenáll a királlyá koronázott Istvánnak, a pogányok táborba gyülekeznek.
Hadi próba Koppány táborában
István megszervezi országa védelmét.
Szent Márton István segítségére siet.

Koppány legyőzése, halála.
István triumfusa.

Pozsony 1688

A pogány magyarok István ellen gyülekeznek, Koppány az élükre áll.
Hadi készülődés István ellen.
István tanácskozik szövetségeseivel.
A pogányok vesztének megjövedölése, Szent Márton és Szent György előre jelzi István győzelmét.
Koppány legyőzése, halála.
A győztes István ünneplése.

¹⁸ *Filius viva imago*, i. m. (7. jegyzet), 4₁₋₄₂. A költő Amade Antal, aki 1688–1696 között tanult a pozsonyi jezsuita gimnáziumban, a darabban parvistaként alakította a pécsi püspökség genius-át.

¹⁹ A magyar Szent István-drámákból hiányzik a jelenet. Pintér Márta Zsuzsanna véleménye szerint ennek oka, hogy „a szent uralkodó alakja nem visel el semmiféle profanizálást vagy könnyedséget”. PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Szent István alakja a régi magyar drámairodalomban* = „Hol vagy, István király?” A *Szent István-hagyomány évszázadai*, szerk. BENE Sándor, Bp., Gondolat, 2006, 189–200, itt: 195; vö. még KERÉNYI Ferenc, *Szent István alakja a régi magyar drámákban*, *Somogy*, 27(1999/6), 606–613. Ezzel ellentétben a német darabokban kedvelt elem a szent király alamizsnálkodása és az ezt követő szakálltépés legendái eredetű motívuma.

A két dráma szoros kapcsolatára utal továbbá a mindkettőben hangsúlyos jóslat-motívum. 1626-ban az István királlyá választására gyülekező magyarok egy jóstól (Wahrsager) kérnek tanácsot, aki elmondja látomását, mely szerint két új nap tűnik fel az égen, Géza és István, akik II. és III. Ferdinándot példázzák. 1688-ban Asztrik apátnak imádság közben támad látomása: előre látja a pogány oltárok pusztulását, s a tíz mitrát, melyek jelentése a tíz püspökség megalapítása.

A szereplők által hordozott jelentések együttese nagyrészt egybeesik a két előadásban. Egyrészt a kereszténnyé tett ország és uralkodója a múltban diadalmaskodott a pogányságon, másrészt mindkét előadásban folytatódott az aktuális uralkodók dicsőítése. Ugyanakkor – mivel a két drámát eltérő politikai-társadalmi helyzetben adták elő – 1626-ban nem került színre a török-motívum, s – feltehetően a magyar rendek sérelmi politikája miatt – nem volt utalás a német-magyar kapcsolatokra sem. 1688-ban viszont hangsúlyos szerep jutott Hunt, Pazman és Wencellin német lovagoknak Szent István tanácsadóiként, továbbá István folyamatosan figyelembe vette a külföldi legátusok – II. Szilveszter pápa, III. Ottó császár és a bajorok uralkodója, Henrik legátusainak – tanácsát. További új motívum Buda visszavívása és a török felett aratott győzelmek jelennek meg a pozsonyi darabban: a pogányságon diadalmaskodó István király alakjával emlékeztettek a törökön győzedelmes Habsburg uralkodókra.

Az osztrák-magyar jezsuita rendtartományon belül hatvankét év különbséggel előadott két reprezentációs Szent István-dráma programjának összevetése valószínűsíti, hogy a pozsonyi darab rendezője ismerte a bécsi ludus caesareus-t, s ebből merítette az előadást meghatározó szerkezeti sémát és történelmi eseménysort.

Merénylet Szent István ellen, Dillingen 1706 – Kolozsvár é. n. [1747 ?]

A dillingeni jezsuita püspöki gimnáziumban 1706. szeptember 3-án és 6-án adták elő a *Religio Catholica primi apostolici Ungarorum regis Stephani inexpugnabile scutum* című drámát.²⁰ A fennmaradt latin-német nyelvű program tanúsága szerint a Szent Imre herceg halála után Szent István ellen elkövetett merénylet volt a darab tárgya. Ugyanezt a témát – a drámacímek szerint – több alkalommal színre vitték a magyarországi jezsuiták is.²¹ A hazai források közül ennek ellenére egyedül egy, a kolozsvári Akadémiai Könyvtár állományában fennmaradt latin nyelvű „actio” („declamatio”)²² bizonyult alkalmasnak az összevetésre. Ez a darab Pintér Márta és Varga Imre szerint az „országát Szűz Má-

²⁰ A nyomtatott program impresszuma: „Dillingen 1706 gedruckt bey Maria Magdalena Melsonin Wittib.”

²¹ Nagyszombat, 1743; Kolozsvár, 1747; Sopron 1748; Nagyvárád 1754, STAUD, *i. m.* (3. jegyzet) I, 178–179; I, 273; II, 167; I, 323; vö. VARGA, PINTÉR, *i. m.* (10. jegyzet), 69.

²² Kolozsvár, Egyetemi Könyvtár, Ms. c 146.

riának felajánló királyról szolt”.²³ A *Sanctus Stephanus rex Hungariae moriens Beatae Virgini Regnum Coronam dedicans* című, ismeretlen évből és helyről származó darab cselekményének középpontjában azonban – az actio címével és a kutatás eddigi megállapításával ellentétben – egyértelműen a király elleni merénylet áll, s az országfelajánlás csupán másodlagos elem. Az actió fennmaradási helye alapján feltételesem jezsuita darabként kezeltem és feltételesem azonosítottam a kolozsvári színpadon a poesis osztály tanulói által 1747-ben három magyar szent királyról (István, László, Salamon) három részben előadott sorozat első darabjával.²⁴ Ebben az évben több irodalmi tevékenységéről ismert jezsuita élt a kolozsvári kollégiumban, s a grammatisták tanára az iskoladrámafordításairól ismert Lestyán Mózes volt.²⁵

A darab témaválasztásának indoklásában az ismeretlen, feltehetően kolozsvári szerző arra hivatkozik a prologusban, hogy Szent István életéről más színpadokon már szoltak, ezért most ők utolsó tettét mutatják be. E megjegyzés bizonyítja, hogy a szerző több, az előadás helyszínétől eltérő játszóhelyhez kötődő Szent István-darab ismeretében dolgozott.

A dillingeni és a feltételezhetően kolozsvári darab közös vonása, hogy címük – *Religio Catholica primi apostolici Ungarorum regis Stephani inexpugnabile scutum* (A katolikus hit Szent István első apostoli magyar király legyőzhetetlen pajzsa, Dillingen), illetőleg *Sanctus Stephanus rex Hungariae moriens Beatae Virgini Regnum Coronam dedicans* (A haldokló Szent István magyar király a Boldog Szűznek ajánlja országát és koronáját, Kolozsvár ?) – egyaránt elleplezi az előadás voltaképpeni cselekményét. A két előadás körülményei és a darabok forrásai nem vethetők össze, mivel a magyarországi declamatio nem tartalmazza ezeket az adatokat. Azonos azonban a két dráma alapkérdése: ki örökölje a trónt István király fia, Imre herceg halála után. A két előadás szerkezete és szereposztása egyaránt különbözik: míg Dillingenben három felvonásos (pars), két chorus-os, prologussal induló és epilógussal záruló előadás került színre, Kolozsvárott a prologust tizenhárom inductio (megszólalás, fellépés, azaz jelenet) követi. Ennek megfelelően a szereplők száma is eltér a két helyszínen. Míg Dillingenben összesen harminckét – köztük több csoportos – szerepet lehet számba venni, Kolozsvárott mindössze négy szereplő lépett fel. A főszerep mindkét darabban Szent Istváné volt.

²³ VARGA, PINTÉR, *i. m.* (10. jegyzet), 66.

²⁴ „[...] primo quidem Sanctum Stephanum Sicario parcentem [...]” – A retorikát tanulók ugyanekkor három részben a Hunyadiakról játszottak darabot. STAUD, *i. m.* (3. jegyzet), I, 272–273.

²⁵ „Professores inferiorum scholarum [...] M. Moyses Lestyán, grammatista, socius catechistae valachii.” – 1747-ben a kolozsvári kollégiumban több, írói tevékenységéről ismert jezsuita élt, így Tolvay Imre, Gyalogi János és Kaprinai István. A poesis-t tanulók tanára Adamus Nyrő [!] volt. LUKÁCS, *Catalogi*, *i. m.* (6. jegyzet), VIII (1734–1747), Roma 1994, 807–808.

A két előadás kiinduló alaphelyzete azonos: a trónörökös, Imre herceg halála után az idős István király halála közeledtét érzi, s országa jövőjén gondolkodik. Mivel a kolozsvári „actio” viszonylag rövid, s nincsenek benne szimbolikus, mitológiai elemek,²⁶ a továbbiakban a két előadás történeti cselekményét állítom párhuzamba.

Dillingen, 1706

István tanácsot kér udvarától, ki legyen az utóda.

Pogányságra hajló előkelő magyarok
összeesküvést szőnek István király
megölésére.

Az összeesküvés ismertté válik, de a király
és köre nem lépnek fel ellene.

A keresztény és pogány pártra szakadt
udvar szemben áll egymással.

A merénylet meghiúsul.

István és a katolikus hit győzedelmeskedik.

Kolozsvár ?, 1747 ?

Buda, Lehel és Vazul megtudja,
hogy István király egy nőnek szánja
országát, de nem tudják, kinek.

Három előkelő magyar összeesküvést
sző István megölésére, mert nem
akarnak nőuralmat.

István rádöbben az ellene szövődő
merényletre, de nem tudja, kik a
kigondolói.

István és az ellene szövetkezők
szembenállása.

A merénylet egyikike sem képes megölni
a királyt.

István kifaggatja, a merényletöket, s
megtudja, azért akarták megölni, mert
féltek a nőuralomtól.

István elmondja: Szűz Máriának szánja
az országot.

Megbékélés, a félreértés tisztázása; a
merényletök hűséget esküsznek Szűz
Máriának.

A két darab legfontosabb közös motívuma az ármány és a megtévesztés. Dillingenben a pogány összeesküvők István bizalmasára, a német Vencelinre kívánják terelni a gyanút. Kolozsvárott István tévesen tulajdonítja Buda merénylet-kísérletét Vazulnak. Mindkét darabban feltűnően figyelmen kívül hagyták a legendabeli orgyilkosság elemeit. Ugyanakkor mindkét darab szorosan kapcsolódik az aktuális politikai helyzethez. A dillingeni darab epilógusában a német

²⁶ A dillingeni darabban a megszemélyesített Pogányság „vallásos” tiszteletre ajánlja Fortunát, az isteni Providentia pedig a katolikus Hitet. Alakjuk az első és a második kórusban is hangsúlyos. Végül az epilógusban megölik a megszemélyesített Pogányságot.

Vencelin lett István védelmezője a trónon. Ez a motívum a magyar trón német segítséggel történő védelmére irányította a figyelmet, ami a török kiűzésének utolsó időszakában éppúgy aktuális gondolat volt, mint a Habsburg ház magyarországi uralmának legitimálása Szent István által. Kolozsvárott az ország élén uralkodó nőre, a nőuralomra vonatkozó – némileg komikus – elem mögött feltehetően ugyancsak az egykori valóság állt: így kívántak utalni Mária Terézia uralkodására és magyar királyi címére. Az utolsó „actio” végén a bűnbánó Buda, Lehel és Vazul hűségesküje Istvánnak és Szűz Máriának a maguk és az ország nevében minden bizonnyal a Szűz Mária 18. század közepi földi „megfelelőjeként” felfogott Mária Teréziára irányította a figyelmet.²⁷ Mindezek alapján lehetségesnek tartom, hogy a rokon vonásokat tartalmazó dillingeni darab programja eljutott Kolozsvárra, s ott ihletője lett egy nagyrészt azonos cselekményű, kibővített mondanivalójú, rövidebb előadásnak.

Franciscus Neumayr: Szent István magyar király, München 1740 – Székesfehérvár 1756

Franciscus Neumayr a müncheni jezsuita kollégium filozófiaprofesszoraként 1739–1747 között iskoladrámák egész sorozatát írta a kollégium Gyümölcsoltó Boldogasszony latin társulata számára. A darabokat az előadások sorrendjében a társulat jelentette meg, „usum suae, et alienae” indoklással.²⁸ Neumayr *Meditatio II. Verae devotionis signa, sive S. Stephanus Hungariae Rex* című Szent István-darabjának müncheni előadását a kötet címlapján olvasható megjegyzés alapján 1740 körülre tehetjük. A darab magyarországi recepciója az 1750-es évektől érvényesült.²⁹

Neumayr darabjának átdolgozott változatát 1756-ban Székesfehérváron adták elő a syntaxis és a grammatica osztály tanulói, *Stephanus seu Zelus triumphans* címen.³⁰ A két együtt játszó osztály tanára az ekkor huszonnégy éves Waxman

²⁷ A XVIII. század közepéről, második feléből több olyan Szűz Mária-ábrázolás ismert, mely Mária Terézia külső megjelenését és öltöztétét utánozta. Az ábrázolások egy része a sokszorosított grafikában is megjelent, így például a szombathelyi domonkos templom Szűz Mária kultusztárgya Mária Terézia díszöltöztetésében. SZILÁRDFY Zoltán, TÜSKÉS Gábor, KNAPP Éva, *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről*, Bp., Egyetemi Könyvtár, 1987, 144, 299, Nr. 347.

²⁸ Franciscus NEUMAYR, *Theatrum asceticum, sive meditationes sacrae in Theatro Congregationis Latinae ... exhibitae Monachii ... ab anno 1739. usque ad annum 1747...*, Ingolstadt, Augsburg, J. Fr. X. Crätz, Th. Summer, 1758.

²⁹ Vö. KNAPP, TÜSKÉS, *Magyar történelmi tárgyú iskoladrámák, i. m.* (1. jegyzet), 326–328.

³⁰ „Quos in Ludo litterario sedula Moderatorum cura ad omnem virtutem, artesque liberales informabat, supra 200 numerabanti; Rhetorica juncta Poësi per decursum anni ter declamavit, sub finem vero Jacobum Machabeorum minimum, syntaxis et grammatica Stephanum, seu Zelum triumphantem, Principia et Parva Vaningum in scenas dedere.” *Historia Missionis Alba-Regalensis Societatis Iesu Ab Anno Domini MDCCXXVII*, Budapesti Egyetemi Könyvtár, Kézirattár (= BEK K), Ab 82, 55r; vö. STAUD, *i. m.* (3. jegyzet), III, 118.

Ignác volt, akinek irodalmi munkássága nem ismert.³¹ A dráma teljes kézirat-szövege és két program kézirat-szövege fennmaradt a Székesfehérvári Püspöki Levéltárban.³² Kilián István 1976-ban úgy vélte, hogy a kéziratok három, ismeretlen időben keletkezett különböző drámaszöveg 1756-ban egyetlen személy által készített másolatai. Véleménye szerint a kéziratok az ismeretlen szerző munkamódszerét tanúsítják, „aki mielőtt drámája írásába fogott volna, előzőleg több István-drámát végigolvasott, s kettőnek a színlapját, a schemát le is másolta a maga számára.”³³ A három kézirat között szerkezeti eltérést figyelt meg, s feltételezte, hogy a darabokat „gyakorlatlan diák írta”, amit szerinte az anonimitás is megerősít.³⁴ 1979-ben Kilián István módosította korábbi állításait: az 1756-os „másolatokat” feltételelesen azonosította az ebben az évben a székesfehérvári jezsuiták által előadott Szent István-darabbal, s azt összefüggésbe hozta Neumayr „elmélkedő drámájával”.³⁵ Kilián Szombathy János megfigyelését gondolta tovább, mely szerint Jantsó Ferenc *Szent István, a magyarok királya* című, 1776-ban Kantán előadott darabja Neumayr művének átdolgozása.³⁶ Kilián szoros kapcsolatot állapított meg a székesfehérvári jezsuita szövegegyüttes és Neumayr darabja között. Míg azonban Neumayr és Jantsó Szent István-darabját Kilián István, Varga Imre és Pintér Márta összevetette egymással,³⁷ mindeddig elmaradt a fehérvári kéziratok részletes összevetése az alapművel.

A székesfehérvári forrásokat újra megvizsgálva megállapítható, hogy a két program és a drámaszöveg nem három különböző drámára, hanem egyedül Neumayr művére vezethető vissza. A kéziratok az ismeretlen adaptátor munkájának három szakaszát őrzik. Az első program (= 1. kézirat) eredetileg hat scenából állt, melyhez utólag hozzátoldottak még egyet, benne egy újabb szereplővel (Radbertus). A második program (= 2. kézirat) két változatban ismert.

³¹ 1756-ban a székesfehérvári jezsuita residentia egyetlen lakójának sem ismert irodalmi munkássága. „Professores inferiorum scholarum [...] M. Ignatius Waxman, syntaxista, grammata, exhortator dominicalis studiosorum.” LUKÁCS, *Catalogi*, i. m. (6. jegyzet), IX (1748–1760), Roma [1994], 595; Lukács, *Catalogus generalis*, i. m. (9. jegyzet), Pars III, Roma 1988, 1812.

³² Szövegkiadás és tanulmány: KILIÁN István, *Iskolai színjátszás Székesfehérvárott a 18. században*, Fejér Megyei Történeti Évkönyv, 10(1976), 201–305.

³³ KILIÁN, *Iskolai színjátszás*, i. m. (32. jegyzet) 221.

³⁴ Uo., 221–222.

³⁵ KILIÁN István, *Magyar nyelvű iskoladramagyűjtemény a Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárában: 1761–1769*, Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Közleményei, 110(1979), 26–68. – Kilián 1979. évi publikációját sem Staud Géza (STAUD, i. m. (3. jegyzet), III, 118), sem Varga Imre és Pintér Márta Zsuzsanna nem hivatkozta. VARGA, PINTÉR, i. m. (10. jegyzet), 61–62, vö. *Minorita iskoladramák*, kiad. KILIÁN István, *Régi Magyar Drámai Emlékek: XVIII. század* (=RMDE, XVIII), II. kötet, 17. sz., 822; KILIÁN István, *A minorita színjáték a XVIII. században*, Bp., Argumentum, 1992 (Irodalomtörténeti Füzetek, 129), 35, 216, 65. j.

³⁶ SZOMBATHY János, *A kantai minorita iskoladramák*, It, 31(1942/4), 187–188.

³⁷ KILIÁN, RMDE, XVIII, i. m. (35. jegyzet), 822–823; VARGA, PINTÉR, i. m. (10. jegyzet), 62–65.

Az A) változat három actus-ból áll, 6 + 6 + 5 scenával. Az első actus tartalmilag teljesen új az első programhoz képest, azaz bővítés. A B) változatban a második és harmadik actus tagolása megváltozott: a 6 + 5 scenából 3 + 3 scena lett, ami tartalmilag megfelel az első program hat scenájának. A harmadik kézirat maga a kidolgozott drámaszöveg, ami összesen hat scenából áll. Ez tartalmilag fedi az első program hat scenáját és a második program B) változata második és harmadik actus-ának 3 + 3 scenáját. Azaz az első program lényegében egy Neumayr művének ismeretében készült drámaterv. A második program két variánsa egy újabb drámaterv, az első program és a Neumayr-dráma ismeretében. Mindezek alapján a székesfehérvári kéziratok viszonya egymáshoz a következő:

1. kézirat: program	2. kézirat: program	3. kézirat: drámaszöveg	
Argumentum.	Ugyanazon argumentum.	Ugyanazon argumentum.	
	Bővítés: a szerző nevét meg kell nevezni; a hozzáadások maradjanak; a végére még egy mondatot be kell toldani.	Bővítés: a helyszín jelzése.	
Szereplők: 5+1fő	Szereplők: 6 fő	Szereplők: 5 fő	
	A) változat	B) változat	
0	Actus 1, scena 1–6	Actus 1, scena 1–6	0
Scena 1	Actus 2, scena 1	Actus 2, scena 1	Scena 1
Scena 2	Actus 2, scena 2–3	Actus 2, scena 2	Scena 2
Scena 3	Actus 2, scena 4–6	Actus 2, scena 3	Scena 3
Scena 4	Actus 3, scena 1	Actus 3, scena 4	Scena 4
Scena 5	Actus 3, scena 2	Actus 3, scena 5	Scena 5
Scena 6	Actus 3, scena 3–5	Actus 3, scena 6	Scena 6
Scena [7] ultima	0	0	0

A székesfehérvári jezsuiták könyvtárában több példány állt rendelkezésre Neumayr műveiből. Az 1778-ban készült könyvtárjegyzékben a „Poëtici cum Grammaticis” szakban Neumayr *Theatrum Asceticum*ából két példánytalálható,³⁸ közülük az egyik a könyvtár egy részének elszállítása után is helyben maradt.³⁹ A negyedréti formátumú kötethez mindkét könyvjegyzékben az „Ingolstadii 1752” bejegyzés tartozik kiadásjelzésként. A *Theatrum Asceticum*ot először 1747-ben nyomtatták ki Ingolstadt – Augsburg nyomdahellyel. Sikeres mű volt, mivel már az első kiadás évében megjelent második kiadásban (Ingolstadt – Augsburg).

³⁸ *Elenchus Librorum In Alba-Regalensi extincta Societatis Residentia repertorum*, Anno 1778, BEKK J 10/1, 53.

³⁹ *Elenchus Librorum in Bibliotheca Alba-Regalensi post repartitionem remanentium*, BEKK J 18/1, Nr. 2. A jegyzék szerzői betűrendes.

Azonos nyomdahely-jelzéssel ismert harmadik (1752) és negyedik (1758) kiadása is. Az összevetéshez az 1758. évi kiadást használtuk.⁴⁰

Neumayr drámaszövege jól összevethető a székesfehérvári drámakéziratokkal. Székesfehérváron nem került színre az egész eredeti színjáték, és semmi nem utal arra, hogy énekes részek lettek volna az előadásban. Elhagyták az elmélkedésre ösztönző, áriákkal teli prologust, mely lényegét tekintve oktatás az igazi áhítat mibenlétéről, s nem került színre a szintén énekes-zenés chorus sem, mely a balga szüzek hívságos áhítatát mutatta be.⁴¹ Mindkét darabban öt történeti szereplő volt, akik közül Székesfehérváron háromnak a nevét megváltoztatták:

Neumayr	Székesfehérvár
S. Stephanus Rex	S. Stephanus
Astricus Episcopus Colocensis	Anastasius[...] quem alij Astricum vocant
Ludolphus legatus Conradi Caesaris	Otto Conradi Caesaris legatus
Moradinus legatus Idolatrarum	Bátor Ungarorum, idolis adhuc addictorum [...]
Theobaldus S. Stephani Camerarius	Vencellinus Regi a cubiculis

A névváltoztatások ellenére azonban a szerepek tartalma nem módosult. A két darab szerkezete a tartalmi eltérések jelzésével a következő:

Neumayr 1740	Székesfehérvár 1756
Argumentum	Argumentum
Prologus	0
Punctum I. scena 1	scena 1
scena 2	scena 2 (rövidítve)
scena 3	scena 3 (jelentősen rövidítve)
scena 4	scena 4 (minimálisan rövidítve)
scena 5	scena 5
scena 6	0
Chorus	0
Punctum II. scena 1	0
scena 2	0
scena 3	scena 6

A két darab cselekménye teljesen azonos egymással. A fiát gyászoló István király megkapja a pápától kért koronát, de – a történeti valósággal ellentétben – nem akarja megkoronáztatni magát. Az udvarban élők nem értik magatartását.

⁴⁰ NEUMAYR, *i. m.* (28. jegyzet), 211–242.

⁴¹ NEUMAYR, *i. m.* (28. jegyzet), 211–242; itt: 213–217, 232–237.

István Szűz Mária lába elé helyezi a koronát. Ezt követően csodás jelek erősítik meg István döntésének helyességét: 1. Konrád császárt egy látomás békességre intette, s nem támadta meg a magyarokat; 2. a pogány magyarok vezetője bejelenti, hogy önként keresztény hitre térnek. Míg azonban Neumayrnál az Imre herceg sírja előtti tér („coram tumba defuncti filii”) a játék helyszíne,⁴² Székesfehérváron Szűz Mária képe előtt játszottak a szereplők („coram Icone B. Virginis”).⁴³ Mindkét darabban egyetlen rendezői utasítás található, s ez tartalmilag azonos: „nola sonat” – „pulsat campanulam Stephanus”.⁴⁴

A tartalmi és szövegszerű azonosság bemutatására részletes összevetést végeztünk. Megállapítható, hogy a székesfehérvári darab 1. scenája lényegében megismétli Neumayr szövegét (Punctum I. scena 1.). Példaként álljon itt a jelenet első és utolsó mondata:

Neumayr	Székesfehérvár
„Theobaldus O quantum gratus venire, Astrice, si adhuc Emericus viveret; nunc tentabo quidem, dubito tamen, an ad alloquium admissurus sit Princeps: Ad tumbam Filij jam triduū solitarius gemit, et nescio, quae consilia secum agitat.” [...] „Steph. Opportunissimus adest: ingrediatur. Tu fac imperata.”	„Vencellinus Quam jucundus Principi accideret reditus tuus Anastasi, si viveret adhuc Emericus. Tentabo quidem, sed vereor, ut si copiam tibi faciat. A funere Filij solitarius gemit, et nescio quid agitat secum.” [...] „Steph. Opportunus adest: ingrediatur. Tu fac imperata.” ⁴⁵

A 2. jelenet szövegét a székesfehérvári átdolgozó lerövidítette, s körülbelül egy oldalt kihagyott Neumayr szövegéből, ami azonban nem érinti a két darab tartalmi azonosságát. A további példák is azt igazolják, hogy Székesfehérváron lényegében Neumayr művét adták elő.

Neumayr	Székesfehérvár
scena 2. „Astricus. Vive Rex! Steph. In tumulum abiit dimidium mei: et tu Regem me vis?	scena 2. „Anast. Vive Rex! Steph. In tumulum abiit dimidium mei, et tu Regem me vis?

⁴² NEUMAYR, *i. m.* (28. jegyzet), 219.

⁴³ KILIÁN, *i. m.* (32. jegyzet), 294.

⁴⁴ NEUMAYR, *i. m.* (28. jegyzet), 219 – KILIÁN, *i. m.* (32. jegyzet), 294.

⁴⁵ NEUMAYR, *i. m.* (28. jegyzet), 217, 219 – KILIÁN, *i. m.* (32. jegyzet), 294, 295.

Astr. Sic ludit nobiscum Deus: secunda adversis miscet, ne deficiamus, adversa secundis, ne extollamur. Quanquam quid intempestivo gemitu sortem beatam plangimus, qua Filius, et Pater gaudent? Rex est Filius jam ante te coronatus in coelis: Rex es tu, hoc jure, et titulo a Vicario Christi donatus in terris. Testem porrigo Sanctissimi manum, et primus adoro Regem.”

[...]

„*Steph.* Igitur deliberatum satis. Emerice, tu me sic docuisti ratiocinari: quando ero, ubi tu es modo, gaudebo decrevisse, quod decrevi. At non hoc solum decretum est, Pater, Conrado cedere, sed ipso Principatu abdicabo me hodie, et quidquid possideo juris, digniori transcribam.”

Punctum I. scena 5.

„*Theob.* Mens sancta mens Divina est!

Astr. Sic ex Hungariae Regno Regnum Marianum facis. O jucunda cogitatio!

Steph. Si probas Praesul, age, Regulas Mariani Regiminis scribe.”

Punctum II. scena 3.

„*Astr.* Regnum eris felicissimum, quamdiu eris Marianum!

Steph. Cessate privatos plausus: publica laetitia sit! sciat Aula, sciat Hungaria, quod

Maria sit Regina Hungariae, et Stephanus Mariae Vicarius!

Omnes. Magna Domina! Magna Domina! Magna Domina!”

Anast. Sic nempe Deus secunda adversis miscet, ne extollamur. Adversa secundis temperat, ne cadamus animis. Quanquam quid beatam Patris, et Filij sortem intempestivo funestamus gemitu? Rex est filius, jam ante te coronatus in caelis: Rex es tu, hoc jure, et titulo a Christi vicario Illustratus in terris. Testem porrigo s[anctis]simi, et primus adoro Regem.”⁴⁶

[...]

„*Steph.* Deliberatum est itaque

Pater,

Conrado cedere: imo nec hoc satis: ipso principatu abdicabo memet hodie, et quidquid possideo juris, digniori transcribam.”⁴⁷

Scena 5.

„*Ven.* O mentem sanctam!

Anast. Princeps! felicem, et hostibus formidabilem facis atrium, dum eam Regnum facis Marianum.

Steph. Anastasi! te mihi Marianae voluntatis interpret es.”⁴⁸

Scena 6.

„*Anast.* Regnum eris felicissimum, dum eris Marianum.

Steph. Mittite privatos plausus: publica sit laetitia. Sciat aula, sciat Hungaria, sciat Orbis, Mariam esse Hungariae Reginam, Stephanum Mariae Vicarium.

Anast. O magna Domina!”⁴⁹

⁴⁶ NEUMAYR, *i. m.* (28. jegyzet), 220 – KILIÁN, *i. m.* (32. jegyzet), 295.

⁴⁷ NEUMAYR, *i. m.* (28. jegyzet), 222 – KILIÁN, *i. m.* (32. jegyzet), 296.

⁴⁸ NEUMAYR, *i. m.* (28. jegyzet), 229 – KILIÁN, *i. m.* (32. jegyzet), 298.

⁴⁹ NEUMAYR, *i. m.* (28. jegyzet), 242 – KILIÁN, *i. m.* (32. jegyzet), 299.

A szerkezeti összevetés és a szövegpéldák egyaránt azt bizonyítják, hogy a székesfehérvári adaptátor hűen követte forrását. A három kézirat együttesen tanúsítja, hogy az átdolgozó némileg gyakorlatlanul, de céltudatosan dolgozott. A történeti cselekményt változatlanul átvette, s a helyi előadók életkorához és tudásához igazítva lerövidítette a szöveget. A vizsgálat egyben igazolja Kilián István megállapítását, mely szerint Jantso Ferenc 1776-os kézdivásárhely-kantai Neumayr-változatának nincs köze a székesfehérvári szövegegyütteshez, s a minorita és a jezsuita adaptáció külön-külön, Neumayr művének önálló felhasználásával jött létre.⁵⁰

* * *

A vizsgálat alapján megállapítható, hogy az eltérő történeti és színjátszó hagyományokkal rendelkező magyar és német nyelvterületen a források szórványos fennmaradása alapvetően meghatározza az összevetés lehetőségét. A következők azonban azt mutatják, hogy a munkát mégis érdemes volt elvégezni, mivel a két terület jezsuita oktatási intézményeiben előadott Szent István-drámák kapcsolatrendszeréről többet tudtunk meg a korábbiaknál. Az eredmények tézisszerűen a következők:

1. Három dráma középpontjában az államalapító Szent István áll, s ezek részben vagy teljes egészében foglalkoznak a keresztény hitre térés, illetve a keresztény hit megőrzésének és védelmének problematikájával. Ez a téma egyrészt tág lehetőséget adott a magyarság európai integrációs folyamatának és a fiktív pogány magyar egzotikum színpadi ábrázolására, másrészt alkalmat kínált egy, a korábbi századokban jelentős európai nép történelmének bemutatására.

2. A német jezsuita színpadon játszott magyar történelmi drámák mindegyikében megfigyelhető, hogy az összevethető magyarországi előadás(ok)nál bővebb történeti tényanyagot mutattak be. Német nyelvterületen a színre vivők nem tekinthették közismertnek a magyarság történelmének kiválasztott eseményét, ami nemcsak a témaválasztásra hatott, hanem ösztönözte a tágabb történeti környezet ábrázolását.

3. Franz Neumayr Szent István-drámájának székesfehérvári színre vitele lehetővé tette az adaptációs módszer (elhagyások, bővítések, nyelvi és szerkezeti átalakítások stb.) vizsgálatát. Eszerint a drámák nyelvezetét és fikciós rendszerét nem az eltérő nyelvterületen történő előadás ténye vagy az idegen közönségre teendő szándékolt hatás befolyásolta, hanem mindkettő az előadók iskolában elsajátított tudásától, illetve végzettségétől függött elsősorban. A szereplők életkora és ismeretei határozták meg a szövegek és a nyelvezet komplexitását. A

⁵⁰ KILIÁN, RMDE, XVIII, i. m. (35. jegyzet), 822–823; KILIÁN, A *minorita*, i. m. (35. jegyzet), 92–94.

részletekbe menő átformálás a darab nyelvi könnyítését célozta elsősorban, azaz egyszerűbbé tették, az előadók tudásszintjéhez „szabták” a szöveget. Hasonló átalakuláson ment át a Neumayr-darab a székesfehérvártól független, Jantso Ferenc-féle minorita recepció során.⁵¹ Az elmélkedő jelleget mindkét változatban háttérbe szorították, s a nyelvezetet hozzáigazították a magyarországi előadói környezethez.

4. A történelmi tárgyakhoz társított különféle közjátékok, kórusok, zenei be-tétek (áriák), szimbolikus, bibliai és mitológiai elemek beépítése, kidolgozottsága minden esetben az előadási alkalom reprezentativitásától és az előadók – ta-náraik által pontosan ismert – tudásszintjétől függött.

5. A nyomtatott szövegkiadás alapján készült székesfehérvári Neumayr-adaptáció, valamint a drámatémák és programok európai csereforgalma mellett a drámatémák vándorlását tanúsítja egy feltehetően 18. század közepi kolozsvári „actio” ismeretlen szerzője, amikor a prológusban hivatkozik a másutt előadott Szent István-drámák ismeretére.⁵²

⁵¹ Vö. KILIÁN, RMDE, XVIII, i. m. (35. jegyzet), 17. számú szöveg.

⁵² 22. jegyzet.